RUI ZINK

INSTALACE STRACHU

nakladatelství BOURDON

nakladatelství
BOURDON

INSTALACE STRACHU

RUI ZINK

INSTALACE STRACHU

nakladatelství BOURDON

REPÚBLICA PORTUGUESA
CULTURA
DIREÇÃO-GERAL DO LIVRO, DOS ARQUIVOS E DAS BIBLIOTECAS

CAMÕES INSTITUTO DA COOPERAÇÃO E DA LINGUA PORTUGAL
MINISTÉRIO DOS NEGÓCIOS ESTRANGEIROS

Com o Apoio da Direção-Geral do Livro, dos Arquivos e das Bibliotecas/DGLAB e do Camões, Instituto da Cooperação e da Língua I.P. /Camões, IP - Portugal

A INSTALAÇÃO DO MEDO

Copyright © Rui Zink
e Porto Editora S.A. (2023)
České vydání © Bourdon, 2024
Překlad © Martina Čáslavská
Původní obálka © André Cardoso
/Porto Editora S.A.

ISBN: 978-80-7611-179-0

Strach má velké zuby (o strašení, Karkulce a moderních technologiích)

Instalace strachu, kniha portugalského spisovatele Ruie Zinka, je důmyslným podobenstvím portugalské společnosti roku 2012, kdy byla poprvé vydána. Je to však i podobenství celosvětové společnosti na začátku aktuálního tisíciletí.

Strach nás v různých podobách provází od pradávna – naši předkové se báli dravých zvířat, přírodních úkazů, hladu, bolesti, nemocí, nepřátel a smrti. Snažili se ho potlačit pomocí ohně, stavbou opevnění, bojem, nejrůznějšími léčebnými metodami a prováděním ochranných, děkovných a pohřebních rituálů. Lidský prožitek strachu se od pravěku příliš nezměnil. Co se ovšem změnilo, je naše reflexe této zkušenosti a stále se zdokonalující způsoby jeho překonávání. K magickým rituálům a votivním předmětům se postupně přidaly mýty předávané nejprve orální a později písemnou formou. Tradované a stále opakované příběhy představovaly cyklický a stabilní svět, ve kterém má člověk své pevné místo, pokud nečiní nic zakázaného, a naopak následuje to, co je mu doporučeno. K mytologickému výkladu světa se později přidal výklad filozofický, který se nesnažil předložit jen jednu univerzální pravdu a nabídl různé cesty k jejímu hledání. Další

opěrný systém v boji se strachem nabízí věda. Předkládá otázky, stanovuje metody, argumentuje a dochází k výsledkům. Její jednotlivé obory jako biologie, sociologie či psychologie přicházejí s vlastními definicemi strachu. Strach je přirozená reakce organismu, která umožňuje rychle vyhodnotit možné nebezpečí a je nezbytná pro přežití. Strach je považován za stav mysli, a tudíž je potřeba odhalit jeho původ a doporučit způsoby, jak se s ním vypořádat. Obecně je žádoucí rozeznat co nejvíce nejrůznějších druhů strachů, úzkostí, obav a fobií a snažit se eliminovat jejich spouštěče.

Jsou období, kdy je strach záměrně vyvoláván v celých společenstvích a ta jsou pak snáze ovládána. Strachu se využívá ve zprávách v médiích, při ekonomických spekulacích a během politických kampaní. A o všemožných druzích strachu hovoří již do mnoha jazyků přeložená próza *Instalace strachu* (Instalação do medo, 2012) od současného portugalského spisovatele, výtvarníka, scenáristy a esejisty Ruie Zinka.

Mezi komiksem a románem

Rui Barrera Zink se narodil v roce 1961, tedy ve stejném roce, kdy začaly koloniální války v afrických zámořských provinciích náležejících Portugalsku. Nejprve v Angole a během tří let se rozšířily do Mosambiku a Guineje-Bissau. V letech 1933–1974 byl v Portugalsku u moci ultrapravicový autoritářský režim známý jako Nový stát. V jeho čele stál až do roku 1968 diktátor António de Oliveira Salazar, kterého po odstoupení na šest let nahradil Marcello Caetano. Silně nacionalistická a patriarchální propaganda Nového státu, kromě zastrašování tajnou policií PIDE, stavěla na heslech „Bůh, vlast, rodina". Portugalsko, po desetiletí záměrně izolované od Evropy, se snažilo posílit národní hrdost a sebevědomí falešným obrazem prosperujícího impéria, které kromě Evropy sahalo i do Afriky a Asie. Zarputilé udržování těchto území se v závěru režimu stalo jeho hlavní politickou ambicí. Jihoevropská země nechtěla přistoupit k procesu dekolonizace ani pod nátlakem OSN, ani po sílících guerillových ozbrojených bojích organizovaných na africkém území. Narůstající tlaky a všeobecná nespokojenost v samotném kontinentálním Portugalsku vedly v dubnu 1974 k nenásilnému vojenskému puči známému jako Karafiátová revoluce. Jméno získala po karafiátech, které si

vojáci vkládali do hlavní zbraní na znamení, že nebudou střílet do civilistů.

V té době bylo Ruiovi Zinkovi třináct let a čekaly ho další roky v nyní již demokratických vzdělávacích institucích nezatížených ideologií Nového státu, stejně jako další autory a autorky jeho generace, mezi něž patří např. Pedro Paixão, Inês Pedrosa nebo Luís Carmelo. Magisterský titul ze studií portugalské lidové kultury a literatury získal Rui Zink na Universidade Nova v Lisabonu v roce 1989, kde o devět let později obhájil průkopnickou disertaci o relativně novém žánru na pomezí výtvarna a psaného slova – o komiksu. Poprvé tak někdo v akademických kruzích hovořil o komiksovém umění Antónia Jorge Gonçalvese, Luíse Loury, Sary Ferreiry nebo Ricarda Andradeho. V devadesátých letech působil nejprve jako středoškolský profesor, poté jako odborný asistent na Michiganské univerzitě. Během práce na univerzitě v Massachusetts získal v roce 2010 docentský titul a dodnes jako vědec i pedagog působí zpět na své alma mater v Lisabonu. Mezi lety 2011–2019 působil na portugalském oddělení Middlebury College ve Vermontu, kde jako spisovatel přednášel o tvůrčím psaní.

Lisabonský patriot Rui Zink od mládí přirozeně tíhl k levicově smýšlejícím kolektivům, jelikož jejich ideje navazovaly na bývalý disent stojící proti Novému státu. Představy spole-

čenské rovnosti, nevíra v konzum a nadvládu peněz jsou oblíbenými motivy Zinkových děl i v současnosti.

Zink od mládí spolupracuje s různými médii, zajímá ho rovněž performativní umění, účastní se nejrůznějších uměleckých či aktivistických happeningů. Je známý svým svérázným až excentrickým vystupováním, stejně jako vyhraněným smyslem pro absurdní humor. Má velmi zajímavý facebookový profil, kde zveřejňuje žertovné básně, politické glosy či ironické šlehy namířené proti aktuální politické situaci, portugalské i světové. Na portrétních fotografiích se neváhá mračit, šklebit nebo si dát do koutků úst jádra kešu ořechů připomínající kly.

Akademický zájem o komiks a o prolínání kresby a textu vyústil ve vlastní uměleckou tvorbu, v níž dle vlastního vyjádření „rád zkouší magii slov mimo čistý papír". K výtvarnému umění mají vztah jeho první díla jako *Pornex* (1984), který vznikl ve spolupráci s Albertem Pimentou a jehož podtitul tvrdí, že se v něm rozebírají texty dokumentující portugalskou experimentální pornografii. S Fernandem Aguiarem v roce 1986 vytvořili přes třicet metrů dlouhý artefakt připomínající obal románu nazvaný *A escada de pedra* (Kamenné schody). Artefakt, po kterém bylo a je možné chodit či skákat, je uložený v Centru moderního umění Gulbenkianova muzea v městečku Figueira da Foz ve středním Portugalsku.

V lednu 2009 navštívil Rui Zink Českou republiku, kde se zúčastnil Festivalu spisovatelů Praha. Do autorského medailonku uvedl, že má druhý dan v karate, což osobně považuje za celkem působivé. Dále o sobě například uvádí, že když je sám, rád se obléká do ženského prádla, aby tak lépe porozuměl ženám.

Pro divadlo napsal mnoho her, například *Život a dílo Francisca Zappy* (1985), s tím, že se jedná spíše o záležitost vhodnou k pouliční performanci. Nejlépe se jí zhostil divadelní soubor Felizes da Fé Criador, se kterým dlouhodobě spolupracoval.

Ryze literárním debutem byla próza *Hotel Lusitano* (1987) následovaná souborem povídek *A Realidade Agora a Cores* (Současná realita v barvách, 1988). Z dalších děl je možné vybrat román *Homens-Aranhas* (Pavoučí lidé, 1994) nebo v zahraničí oceňovaný text *Apocalipse Nau* (Loď apokalypsa, 1996). Novela *Dádiva Divina* (Božský dar 2004) byla oceněná portugalským PEN klubem. Z roku 2015 je román *Osso* (Kost, 2015). O čtyři roky později vydal Rui Zink *Manual do Bom Fascista* (Manuál dobrého fašisty, 2019), který si kladl otázku, zda ještě ve dvacátých letech druhého milénia si v sobě stále neseme cosi ze zvrácené fašistické ideologie. Nebo zda a v jakých podobách se fašismus nachází v našem okolí. Pomocí mrazivě humorné příručky o stovce lekcí k výchově „řádného

fašisty“ reagoval na vzrůstající ultrapravicové tendence v Evropě, Portugalsko nevyjímaje, a na potřebu reflexe současného světa. Jedním z posledních děl je zatím bohatě ilustrovaná próza *O avô tem uma borracha na cabeça* (Dědeček má v hlavě vygumováno, 2020). S notnou dávkou empatie a překvapivého humoru je zde tematizovaná plíživá ztráta paměti způsobená stárnutím. Dědečkovi se vzpomínáním a novým sebeuvědomováním pomáhá bezelstný vnuk, který často s dětskou upřímností klade palčivé otázky. Poselstvím knihy je skutečnost, že láska je mnohem silnější než zapomínání.

Rui Zink přeložil také několik knih z angličtiny, například dílo svého oblíbeného Američana Matta Groeninga, mimochodem jednoho z tvůrců slavného animovaného seriálu *Simpsonovi*, se kterým ho navíc pojí zájem o společensko-kritickou esejistiku.

Katalog různých strachů

Instalace strachu je experimentální próza s mnoha prvky shodnými s absurdním dramatem. Rychle se střídající jednověté až jednoslovné dialogy jsou rozepsané částečně jako scénář včetně režijních pokynů. V díle se objeví pouze tři postavy a chlapec, který ale většinu děje prospí, a má tak status spíše rekvizity.

Příběh začíná zazvoněním u dveří. Blíže necharakterizovaná a nepojmenovaná žena, která je společně se synem doma, uslyší zvonek, otevře dveře a na prahu spatří dvojici cizích mužů. Jsou jimi seriózní Carlos v obleku a bodrý Sousa v montérkách a oba si nesou své atributy, aktovku s lejstry a brašnu s nářadím. Carlos ženu informuje, že jí do bydliště přišli nainstalovat strach. Údajně tak činí všude, ve jménu pokroku a pro blaho země. Žena, která matně tuší o podobném vládním nařízení realizováném po celé zemi po dobu sto dvaceti dní, je po chvilce neochotného váhání nucena pustit oba muže do bytu. Synka ještě před otevřením dveří prozíravě zamkne na záchodě a doporučí mu se nijak hlasitě neprojevovat.

V pravdě beckettovští Carlos se Sousou se pustí do práce, během které nepřestávají mluvit. Carlos určuje témata hovoru, Sousa přitakává a hovor vyplňuje podrobnostmi. Ženu navzdory smršti otázek nenechají často ani dokončit větu

a dávají jí najevo, že odpovědi delší než klasické **„ano“** a **„ne“** je vlastně nezajímají. Navzdory její vůli a odpovědím si argumentaci vždy zvolí sami a jsou maximálně přesvědčení o své pravdě. Chvílemi se až opájejí vlastní výřečností, sami se chválí za trefné definice či přiléhavá zhodnocení situace. Žena je, zejména zpočátku, výrazně pasivní a nacházíme věty-pokyny pomyslného režiséra, jako „žena se nepokouší pochopit, co přesně instalace obnáší“ nebo „žena mluvit nechce“. Žena pravděpodobně tuší, snad ze zkušenosti s nějakým autoritářským režimem, že změnu situace by její reakce stejně nepřinesla, ba naopak by mohla vše zhoršit. Ostatně muži se ji více či méně důmyslně snaží nachytat, aby vyjádřila nějaký „podvratný“ nesouhlas se stávajícím řádem či pronesla něco o nesmyslnosti instalace strachu.

Během fyzické instalace údajně kvalitní technologie, jejíž součástí jsou kabely, reflektory, promítačka videí i hologramů, reprobedny a jakýsi ovladač nazvaný Nástroj změny, se muži snaží ženu vystrašit. Obšírně a ze všech možných úhlů proberou strach ze zlých lidí, z jedovatých a nebezpečných zvířat, z nestabilních finančních trhů, z nefungujícího politického uspořádání, z duševní lability. Jsou zmíněny i strachy dětí z pohádkových bytostí, z odloučení od rodičů, z hladu. Jen částečně odlišné jsou strachy dospělých plynoucí z hypotetické ztráty